

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra historie

Bakalářská práce

**Diplomatické styky normalizačního
Československa s Vatikánem**

Autor:	Adam Sukaný
Studijní program:	F180325
Studijní obor:	Historie
Forma studia:	Prezenční
Vedoucí práce:	Mgr. Lukáš Perutka, Ph.D.
Rok:	2021

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracoval samostatně s použitím uvedených pramenů a sekundární literatury.

V Olomouci dne 14. 8. 2021.

Chtěl bych poděkovat Mgr. Lukáši Perutkovi, Ph.D. za cenné připomínky a rady při psaní své bakalářské práce.

Obsah

Úvod	5
1 Jednání o obsazení diecézí	8
2 Postoj ČSSR k jednání s Vatikánem	18
3 Informace ČSSR o dění ve Vatikánu	22
4 Zvolení Jana Pavla II. papežem a Československo	29
5 Jednání mezi Bohuslavem Chňoupkem a Vatikánem v Římě	34
Závěr.....	38
Summary	40
Seznam použitých pramenů a sekundární literatury	41
Archivní prameny.....	41
Tištěné prameny	41
Sekundární literatura	41

Úvod

Vývoj vztahů mezi Československem a Vatikánem byl pozoruhodný od samého počátku existence republiky. Přerod budoucího území první Československé republiky z Rakouska-Uherska, které bylo silně propojeno s katolickou církví, musel právem zavdávat pocitu očekávání spíše chladných vztahů nového státu s papežským stolcem. Československo bylo navíc prezentováno spíše jako protestantská země s bezesporným sekularistickým cítěním.

Neoficiálním mottem zahraniční politiky nového státu se stalo zvolání „ pryč od Říma,“ nicméně svatý stolec stál o obsazení nunciatury v Praze, k čemuž přispěla práce profesora Kamila Krofty, budoucího ministra zahraničních věcí, který byl jmenován vyslancem právě ve Vatikánu.

Protikatolické tendence ve dvacátých letech přišly o svou dynamiku. Znát však byly po celé období první československé republiky. Zásadním bodem i symbolem složitého vztahu mezi zeměmi byla takzvaná Marmaggiho aféra v roce, která zapříčinila odchod papežského nuncia z Československa a znamenala faktické přerušení diplomatických styků s Vatikánem. Jejich obnova přišla až roku 1928, kdy byl podepsán Modus vivendi, dokument, který upravoval vztahy mezi Římem a Prahou a obnovil oficiální diplomatické vztahy.

Po druhé světové válce se na malý okamžik obnovil předválečný stav, nicméně po únorovém puči komunistický režim úmyslně diplomatické styky přerušil, zrušil ambasádu v Římě a papežskému nunciovi zamítl vydat vízum pro pobyt v Československu, tím se na dlouhá léta spolupráce Československa s Vatikánem přerušila a z modus vivendi se proměnila na modus moriendi. Dalším milníkem můžeme označit až období druhého vatikánského koncilu, tedy polovinu šedesátých let dvacátého století. Na tomto koncilu bylo rozhodnuto o upřesnění podstaty konkordátních smluv, které se snaží adaptovat na potřeby moderní doby.

Šedesátá léta probíhala v duchu mírného zlepšení mezinárodní situace mezi Vatikánem a státy pod komunistickou vládou. Zahraniční politika Svatého stolce se v této době ubírala cestou, kterou na druhém vatikánském koncilu započal Jan

XXIII., tzv. *východní politikou*. Šlo o snahu obnovit dialog a diplomatické styky se zeměmi, které byly součástí východního bloku včetně Československa. Z tohoto období pocházejí smlouvy s některými zeměmi, například s Polskem či Maďarskem. V Československu se v období pražského jara obnovuje dialog mezi církví a vládou. Naděje na splnění církevních požadavků však bere za své s počátkem období normalizace. Rozhovory sice pokračují, ale vůle komunistů na spolupráci je velice nízká.

Za téma své bakalářské práce jsem si zvolil vztahy Československé socialistické republiky v období normalizace s Vatikánem. Budu se opírat o archivní prameny z Národního archivu, a to o fond KSČ - Ústřední výbor 1945-1989, Praha - Gustáv Husák.¹ Vedle těchto archiválií použiji jako pramen knihu bývalého ministra zahraničních věcí Československa Bohuslava Chňoupeka, *Memoáre in claris*² a také paměti Agostina Casaroliho, státního tajemníka Vatikánu³. Tyto primární prameny podrobím kritické analýze a své závěry podpořím tezemi ze sekundární literatury. Bohužel se mi nepodařilo kvůli pandemii koronaviru dostat k archiváliím Ministerstva zahraničí, se kterými jsem při výběru tématu počítal.

Budu se snažit zodpovědět otázku, jak se proměňovaly vztahy Československa s Vatikánem v období normalizace. Odpovídám si hypotézou, že vztahy byly po celé zkoumané období relativně statické. Dále se zaměřím na volbu kardinála Karola Wojtyly papežem římskokatolické církve. Budu se zajímat o to, jak k ní jednotliví činitelé přistupovali a co od ní očekávali. Pokusím se zjistit, která témata byla pro obě zúčastněné strany důležitá a jak se jim je dařilo prosazovat. Také si pokládám otázku, co od sebe strany navzájem očekávaly.

Jako metodologii použiji kvalitativní analýzu pramenů, přičemž se budu zaměřovat na jednotlivá témata, nicméně i v jejich rámci rozložím práci chronologicky. Z vývoje jednotlivých sledovaných témat udělám celkový závěr k ověření hypotézy. Proměnlivost vztahů těchto zemí budu pozorovat zejména na jednání o obsazení jednotlivých diecézí, což je téma, které se zdá po celou sledovanou dobu nejdůležitější a zároveň je neustále aktuální. Z vyznění

¹ Národní archiv v Praze, fond KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – Gustáv Husák.

² CHŇOUPEK, Bohuš: *Memoáre in claris*. Bratislava 1998.

³ CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpvělivosti*. Kostelní Vydří 2001.

jednotlivých pramenů shrnu zájmy Československa v rámci jednání s Vatikánem, a pak zhodnotím informace o vatikánské politice z pohledu ČSSR. Nakonec se zaměřím na proměnu přístupu československé politiky v těchto jednotlivých sledovaných bodech s nástupem papeže Jana Pavla II.

Ze sekundární literatury využiji práci Karla Kaplana, *Těžká cesta*,⁴ ve které se zabývá diplomatickými styky Československa s Vatikánem mezi lety 1963 až 1972. Celkový stručný přehled o vývoji vztahů těchto dvou států za celou dobu existence Československa budu čerpat z knihy *Fenomén Vatikán* od Františka X. Halase.⁵ Přístup Vatikánu ke komunistickým státům a jeho vývoj mi přiblíží publikace *Vatikán a rudý prapor*.⁶

⁴ KAPLAN, Karel. *Těžká cesta: spor Československa s Vatikánem 1963-1973*. Brno 2001.

⁵ HALAS, František X.: *Fenomén Vatikán*. Brno 2004.

⁶ BABIUCHOVÁ, Jolanta – LUXMOORE, Jonathan: *Vatikán a rudý prapor: Boj o duši východní Evropy*. Praha 2003.

1 Jednání o obsazení diecézí

Jedním z možných oficiálních způsobů Vatikánu, jak ovlivnit postavení církve v komunistických zemích, byla spolupráce s biskupy, kteří spravovali už tak omezené náboženské dění v diecézích. Komunistický režim však nechtěl povolit pronikání papeži loajálních duchovních na tak důležité posty. Možné obsazení prázdných biskupství a arcibiskupství se tak stalo jedním z hlavních vyjednávacích bodů obou zemí.

V červnu roku 1972 zemřel rožňavský biskup Róbert Pobožný, jen jeden den před smrtí českobudějovického biskupa Josefa Hloucha. Celé Československo mělo v ten okamžik již jen dva oficiální správce diecézí, a to msgr. Františka Tomáška v Praze⁷ a msgr. Štěpána Trochtu⁸ v Litoměřicích, kteří oba spravovali diecéze v Čechách, tudíž byly vyprázdněné všechny stolce na Moravě i Slovensku. Tato skutečnost se vůbec nehodila ani jedné straně. Vatikán ztrácel účinné možnosti komunikace s klérem a nemohl oficiální cestou působit na věřící v téměř celé zemi. Na druhou stranu stát se bál veřejného mínění jak domácího, tak zahraničního, protože bylo známo, že se Svatý stolec dlouhodobě snaží udržovat biskupství obsazená a přichází s návrhy konkrétních jmen.⁹ Ve zprávě UV KSČ ze srpna 1972 předal vedení Oldřich Švestka¹⁰ neoficiální dokument msgr. Agostina Casaroliho¹¹ k situaci v Československu, kde si papežský státní sekretář stěžuje na útoky v médiích proti církvi, které konkrétně vyjmenovává, a také poukazuje na reakce světových periodik vůči jednání ČSSR v otázce přístupu k církvi.¹² Je tedy zřejmé, že chtěl Svatý stolec velice aktivně využít tlaku veřejnosti, aby přinutil Československo k brzkému přijetí nějaké dohody, zejména v otázce obsazení diecézí a zlepšení náboženských poměrů v zemi.

⁷ František Tomášek v Praze plnil úlohu apoštolského administrátora, což je funkce odpovídající správci diecéze, jako má biskup nebo arcibiskup. Pro zjednodušení textu při výčtu biskupů nebudu rozlišovat tyto funkce.

⁸ Štěpán Trochta byl od roku 1947 litoměřický biskup, později v tajnosti jmenován kardinálem.

⁹ Vatikán většinou nabízel seznam možných biskupů v množství několika desítek jmen.

¹⁰ Po XIV. sjezdu KSČ zastával pozici tajemníka UV KSČ.

¹¹ Agostino Casaroli byl Papežský diplomat. Zastával při vyjednávání funkci tajemníka Vatikánu pro mimořádné církevní záležitosti. Byl papežem Pavlem VI. pověřen jednáním s Československem. Později se stal státním sekretářem.

¹² NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13525), sign. Církev/Vatikán ze 7. srpna 1972. Příloha s. 1 – 3.

Československo v té době podstatně vyčnívalo v otázce nevyřešeného obsazení diecézí mezi ostatními státy středoevropského regionu, a tak bylo povolnější k jednání o rychlém vyřešení tohoto problému takovým způsobem, aby bylo přijatelné jak pro stát, tak pro Vatikán. Ještě toho roku se uskutečnilo několik jednání, které bylo několikrát přerušeno kvůli konzultacím obou delegací s nadřízenými orgány. Nakonec se obě strany 16. prosince 1972 dohodly na závěru, že budou jmenováni tři biskupové pro Slovensko a jeden pro Moravu. Do olomoucké arcidiecéze byl dosazen nejkontroverznější ze všech zvolených biskupů Josef Vrana¹³, který byl dokonce předsedou hnutí *Pacem in terris*¹⁴, což se vylučovalo se strategií Vatikánu. Podařilo se však udělat kompromis, že Vrana se vzdá předsednictví v této organizaci a bude jmenován biskupem, ačkoli byl považován za sympatizanta státu. Další tři duchovní, kteří byli určeni pro obsazení episkopátů na Slovensku, byli Ján Pásztor v Nitře, Július Gábriš v Trnavě a Jozef Feranec pro Banskou Bystricu. Giovanni Cheli,¹⁵ který byl součástí vyjednávacích delegací, měl před samotným jmenováním navštívit tyto vybrané duchovní a konzultovat s nimi přípravy na převzetí biskupství. Místo Jozefa Ferance měl být původně vybrán jistý kněz Štefan Sámel, známý pro svou dobrou práci pro faru. Ten však po předložení nominace napsal papeži dopis, ve kterém ho žádal, aby byl vybrán někdo jiný, protože se cítí, jak vzpomíná Casaroli: „*invicibili timore correptus*,“¹⁶ tedy ovládnán nepřekonatelným strachem. Sámel byl předtím komunistickým režimem vězněn a cítil se tím poznamenán. Ve zprávě UV KSČ je uvedeno, že bude vybrán jiný kandidát, protože původní dohodnutý kněz nepřijal nabídku ze zdravotních důvodů. Při této cestě, jak Cheli sdělil ve své zprávě z cesty, promluvil s kapitulním vikářem Ligošem ze Spiše o jeho negativní činnosti vůči státu a vyzval ho, aby jí zanechal. Nevíme však, jestli je to skutečně

¹³ Josef Vrana zastával od roku 1973 pozici apoštolského administrátora v Olomouci. Společně s tímto postem mu byl udělen titul titulárního biskupa olomouckého.

¹⁴ *Pacem in terris* byla kněžská organizace, která zastřešovala katolíky v českých zemích a na Slovensku, nicméně vznikla a fungovala na základě vydržování komunistickým režimem za účelem proniknutí socialistické ideologie do věcí církevních. Výsledkem činnosti této organizace pak byla skutečnost, že kontroverzní duchovní ochotni se v této státem vytvořené skupině angažovat, nechávali skrze své osoby pronikat státní ideologii do ryze církevních záležitostí. Nedá se zde však mluvit o skutečné autoritě mezi československými duchovními a věřícími.

¹⁵ Giovanni Cheli by papežský diplomat, stálý pozorovatel Vatikánu OSN, od roku 1998 kardinál. Do roku 1973 působil jako vyjednávač Svatého stolce s Československem.

¹⁶ CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpělivosti*, s. 159.

pravda, nebo jednalo-li se o pokus o udobření československé strany za jmenování nových biskupů. Stejně tak není z dostupných pramenů známo, zdali vedení státu vědělo o skutečných příčinách Štefana Sámela k odmítnutí vedení biskupství v Banské Bystrici. Vedle samotného obsahu dohody bylo dojednáno, že oznámení o volbě nových biskupů a odchodu Vraný z předsednictví v Pacem in terris bude oznámeno v *Katolických novinách*.¹⁷

Československá strana referuje o dojednané smlouvě jako o velkém úspěchu. Všechny dosazené biskupy hodnotí jako loajální duchovní, kteří jsou nebo v minulosti byli napojeni na hnutí Pacem in terris. Vedení neobsazených diecézí bylo tradičně spravováno generálními vikáři, kteří splňovali představy socialistického státu. Navíc UV KSČ přijal opatření, ve kterém se píše, že mají být provedeny rozhovory s navrženými biskupy „...a sdělit jim, že do funkcí byli prosazeni autoritou státních orgánů...“¹⁸ Mimo to se má dbát na výběr generálních vikářů nově obsazených diecézí, aby byli co nejvíce loajální státu, a budou zajišťovat dobrou spolupráci se státními orgány.¹⁹ Pozitivně se dá vnímat uzavření dohody také ze strany Vatikánu, kterému se podařil vcelku významný průlom nedlouho poté, co jejich vyjednávací pozice byla oslabena událostmi v Československu z roku 1968.²⁰

Pro samotné jmenování biskupů byl určen Agostino Casaroli, který v březnu roku 1973 podnikl cestu do Československa, kde v Nitře konsekroval biskupy určené pro Slovensko. Casaroli vzpomíná, jak velké množství lidí se zúčastnilo ceremoniálu, ačkoli se podle něj snažil režim co nejvíce věřících od přítomnosti odradit, a to mimo jiné tím, že byla vyhlášena epidemie slintavky a plakáty s touto informací byly vyvěšeny po městě.²¹ Odpoledne toho dne odjel Casaroli do Olomouce, aby vysvětil msgr. Vranu, kde byl opět velký zájem o slavnost mezi veřejností.²² Z použitých pramenů nevyplývají konkrétní opatření proti přílišné účasti na ceremoniálech, je však připomenuto, aby svěcení zůstalo pouze

¹⁷ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13526), sign. Církev/Vatikán z 1. března 1973.

¹⁸ Tamtéž, s. 2.

¹⁹ Tamtéž, s. 1-2.

²⁰ KAPLAN, Karel: *Těžká cesta*, s. 74–75.

²¹ CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpělivosti*, s. 159–160.

²² Tamtéž, s. 161–162.

„...nezbytnou vnitrocírkevní záležitostí a nestalo se manifestací katolicismu.“²³ Dá se však očekávat, že byly podniknuty konkrétní kroky k naplnění požadavku Ústředního výboru.

V rámci oslavy olomouckého jmenování Vranský biskupem, požádal Agostino Casaroli Karla Hružu²⁴ o rozhovor mezi čtyřma očima a sdělil mu, že se papež rozhodl jmenovat kardinálem Štěpána Trochtu, který v té době zastával post litoměřického biskupa. Podle Casaroliho byl Hruža velice zaskočen o to více, že před tímto sdělením měl velice dobrou náladu z výsledku jednání a naplnění dohod. Trochtova jmenování kardinálem se v Římě zúčastnil i zástupce československé vlády a zdálo se, že tento akt nijak zvlášť nepoškodil vztahy obou zemí. Svoboda i Husák však zaslali do Vatikánu dopis, kde si stěžují, že jmenování Trochty kardinálem s nimi nebylo předem projednáno. Také osud samotného kardinála značí nelibost československé strany s tímto krokem. Už o dva roky později Trochta zemřel prakticky utýrán tlakem, který na něj československá vláda vyvíjela. Dochovala se i výpověď kardinálova osobního tajemníka, která potvrzuje, že smrt nastala nedlouho po brutálním nátlaku ze strany jistého krajského příslušníka pro církevní záležitosti Dlabala, který pak pro média komentoval kardinálovu smrt smířlivým tónem, což působilo o to cyničtěji, když bylo známo, jak probíhal jejich poslední rozhovor. Trochtův pohřeb se státní moc pokusila co nejvíce zatajit před veřejností. I přesto se jej zúčastnil například papežský diplomat msgr. Luigi Poggi²⁵ nebo polský kardinál Karol Wojtyła²⁶, budoucí papež.²⁷

Po těchto událostech se vztahy ochladly, ačkoli měly být předzvěstí nového jednání mezi oběma stranami. Ze situace v této době vyplývá, že československá strana považovala jmenování biskupů za úspěch a dosažení svého cíle, protože to pomohlo stabilizovat veřejné mínění a zároveň možnost přímo působit na

²³ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13526), sign. Církev/Vatikán z 1. března 1973, s. 2.

²⁴ Karel Hruža byl přednosta úřadu pro církevní záležitosti ČSSR.

²⁵ Luigi Poggi byl papežský diplomat, vyjednavac s východoevropskými socialistickými státy, od roku 1994 kardinál.

²⁶ Karol Wojtyła byl krakovský arcibiskup a kardinál. Od roku 1978 zastával úřad papeže římskokatolické církve pod jménem Jan Pavel II. Po své smrti byl roku 2014 svatořečen papežem Františkem.

²⁷ CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpělivosti*, s. 163–164.

odpovědné oficiálně dosazené činitele Vatikánu. Trochtovým nekonzultovaným zvolením, nicméně Svátý stolec porušil důvěryhodnost doposud opatrného partnera v dialogu a jednání na dlouhou dobu utichlo.

Po setkání diplomatů v roce 1972, iniciovali papežovi vyslanci další jednání pod záminkou dořešení otázky neobsazených československých diecézí. To se uskutečnilo až v září roku 1974 v Římě. Hostitelé využili návštěvu ve snaze obnovení řádného dialogu, který by mohl vést ke skutečným změnám života občanů v socialistické zemi. Agostino Casaroli, který vedl vatikánskou stranu, navrhoval témata, kterými byly otázky v oblasti obsazení prázdných diecézí, „tajní“²⁸ biskupové, hranice diecézí, svoboda při církevních jmenováních, svoboda seminářů, ženských řádů a vyučování náboženství.²⁹

Požadovaná témata k diskuzi se z velké části samozřejmě na tehdejší poměry jeví velice kontroverzně, zejména ta, která se zmiňují o rozvolnění omezení katolické církve komunistickým režimem, byl to však klasický příklad předpokládaných témat v těchto jednáních, nicméně ještě před návštěvou byla odmítnuta skoro všechna kromě otázky obsazení diecézí a „tajných“ biskupů. Nemluvě o skutečnosti, že československá strana záměrně návštěvu odložila o několik měsíců s vysvětlením, že původně navrhované datum je příliš brzké. Československá strana dokonce odpověděla na pozvání v pozdějším termínu, než byl ten, kdy původně zástupci Svatého stolce navrhovali příjezd, a to téměř o celý měsíc. Samotná návštěva nakonec nic nevyřešila, ale stačila k tomu, aby byla vůle pokračovat v dialogu. Chňoupek Casaroliho pozval v únoru 1975 do Československa.³⁰ Zatímco se Čechoslováci v Římě vymlouvali na přílišné množství témat k zamlčení otázek lidskoprávních, návštěvu Casaroliho v Československu záměrně o den zkrátily, aby se papežský vyslanec nemohl setkat s biskupy. Dle návrhu *Poliitcko-organizačního zabezpečení Msgre Casaroliho* se Casaroli během návštěvy setkal s Federálním ministrem zahraničních věcí Bohuslavem Chňoupkem a později s místopředsedou vlády Matějem Lúčanem.

²⁸ Tajná církev bylo označení pro neoficiální církevní činnost a spolky duchovních v komunistickém Československu, kteří se snažili provozovat náboženské aktivity i přes tehdejší represe. Více např. FIALA, Petr - HANUŠ, Jiří: *Skrytá církev. Felix M. Davídek a společenství Koinótés*. Brno 1999.

²⁹ Tamtéž, s. 167.

³⁰ Tamtéž.

Co se týká publicity, autor návrhu doporučil vydání „krátkých faktologických informací o příletu Casaroliho do Prahy, o jednáních na FMZV a o setkání s místopředsedou vlády Lúčanem.“³¹ Gustáv Husák návrh dva týdny před cestou Casaroliho prostudoval a s postupem souhlasil. Předem naplánovaný byl i rozhovor Casarolim na ministerstvu zahraničí. Byla vyjmenována všechna témata, ke kterým se hodlal Chňoupek vyjadřovat. Za cíl rozhovoru si dal lépe porozumět motivacím Vatikánu k diplomatické činnosti a zároveň chce svými slovy „poskytnout podporu těm silám ve Vatikánu, které...usilují o dobré vztahy se socialistickými zeměmi.“³² Zajímavé je, že Chňoupek očekával žádost o zprostředkování kontaktů se zástupci socialistických států v rámci právě probíhající KBSE³³ a předem avizuje, že veškeré takové pokusy ze strany Casaroliho vhodnou formou odmítne.³⁴ Casaroli se během rozhovoru pokusil o navázání na téma oboustranného dialogu mezi státem a církví, ale rozhovor o této otázce byl, jak vzpomíná, „zdvořile odmítnut.“³⁵

Také Lúčan měl vcelku pevně vymezený obsah rozhovoru. Připravil se na to, že Casarolimu, který se jakkoli snažil oživit jednání mezi oběma zeměmi, vysvětlí, že současné vztahy mezi církví a státem se „vyvíjejí normálně.“ Stejně tak chce sdělit, že chce, aby se se vztahy obou zemí „vyvíjely normálně.“ Navázání na diplomatické jednání se nikterak nesnažil iniciovat, pouze dal Casarolimu na vědomí, že jsou ochotni jednat. Ztěžování života věřícím hodlal hájit projevy Gustáva Husáka, na kterých připomínal, že mají lidé v Československu náboženskou a svobodu a mohou se účastnit obřadů. Z Lúčanových dalších výroků je patrné, že prakticky jediná záležitost, která je pro československou stranu v jednáních důležitá, je ukončení činnosti „tajných“ biskupů, tedy neoficiálně fungujících hlav „podzemní“ církve. Téma diecézních hranic bylo ve fázi čekání na návrh Vatikánu, nicméně se nejeví nějak zvlášť důležité pro vyjednávání. Ztrátu dynamiky dialogu Lúčan připisuje nikoli nízkému zájmu ze strany československé vlády, ale činitelům, kteří se pokouší poškodit vzájemné

³¹ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13527), sign. Církev/Vatikán z roku 1975, s. 1

³² Tamtéž, s. 2.

³³ KBSE – konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě.

³⁴ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13527), sign. Církev/Vatikán z roku 1975, s. 1-4.

³⁵ CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpělivosti*, s. 168.

vztahy, čímž měl nejspíš na mysli československou katolickou emigraci, která se vůči socialistickému státu vyjadřovala nelichotivě, často pak se svolením Vatikánu.³⁶

Z přepisu dvouhodinového rozhovoru mezi Matějem Lúčanem a Agostinem Casarolim vyplývá, že oba politici vcelku smířlivě mluvili o vzájemných stanoviscích k situaci ve světě a většinu sporných bodů považovali za důsledek odlišného ideologického vnímání světa. Lúčan nepřímo vytýkal Casarolimu například činnost „tajných“ biskupů, a ten opět pouze poukázal na jejich vlastní vůli, která je v rozporu se zřízením československého státu. Kněží prý nejsou nadšeni ze směřování Československa, ale nepodnikají kroky protistátní kroky, což je shodné s přístupem Vatikánu. Casaroli se zjevně snažil, aby jeho slova vyzněla co nejméně konfliktně. Mluvil o přátelství a míru jako o objektivních potřebách lidstva, a dokonce nové možnosti komunikace a hledání východisek konfliktů označil za důsledek ukončení studené války. Také Lúčan volil umírněný přístup k rozhovoru, nicméně měl poněkud jiné cíle než Casaroli, který se jím snažil nastartovat konstruktivní jednání. Československý zástupce naopak vysvětloval, že důvěra v katolickou obec není v Československu příliš velká, přičemž argumentoval nedávnými válečnými zkušenostmi, konkrétně luďáckými fašistickými postoji, které katolictví zahrnovaly, a proto se musí postupovat v jednáních pomalu, čímž se Lúčan snažil obhájit malý zájem o dialog. Casaroli rozhovoru využil k znovuobnovení pravidelných rozhovorů mezi oběma stranami, kdy argumentoval častým a pravidelným jednáním s Polskem a Maďarskem. Lúčan se snažil předstírat zájem o jednání a navrhl setkání ještě v právě probíhajícím roce, například v létě, načež Casaroli ihned navrhl květnový termín. Rozhovor skončil Lúčanovým konstatováním, že dosavadní rozhovory byly hodnotné v rámci vzájemného pochopení a růstu důvěry, i když se na většině z nich nedohodl žádný konkrétní závěr.³⁷ Casaroli zjevně vycítil chlácholící taktiku Matěje Lúčana a po konci oficiálního rozhovoru ještě sdělil, že „veřejné mínění je netrpělivé“.³⁸ Tím jakoby naznačil, že si uvědomuje mělkost výpovědí,

³⁶ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13527), sign. Církev/Vatikán z roku 1975, s. 5–7.

³⁷ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13538), sign. Vatikán z 14. února 1975, s. 4-19.

³⁸ CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpělivosti*, s. 168.

které právě vyslechl a pokusil se pohrozit stejnou cestou, jež nepochybně zafungovala při výše zmíněných událostech roku 1973.

Tato návštěva Agostina Casaroliho v Praze poměrně jasně ukazuje situaci v tehdejších vztazích těchto dvou států. Zatímco Casaroli a s ním i Svatý stolec potřebuje řešit otázky zásadního významu pro věřící a správné fungování církevních institucí, komunistické Československo se dostalo do stavu komfortní pozice bez větší vůle k činům. Výmluvy, jako je rozvracení vztahů nepřátelskými živly v podobě katolické emigrace nebo snad poukazování na luďácké prolnutí církve a fašistů, mohly být jen stěží skutečným důvodem k váhání a pozdržování dialogu. Československé vedení mělo pocit, že se nachází vůči církvi v relativně výhodné situaci, přinejmenším vůči Vatikánu a zjevně nemělo zásadní pocit, že by mohla být pokračující jednání přínosná.

Ze zpráv lze také usuzovat, že veškeré komuniké mezi Československem a Vatikánem bylo silně kontrolováno a předem naplánováno, stejně tak bylo rozhodnuto, jakým způsobem o něm bude veřejnost informována.

V následujících letech proběhlo několik dalších jednání s podobným výsledkem. Pro ilustraci vybírám například jednání v Římě v prosinci 1975, další v Praze v červenci 1976. V září 1977 proběhlo další jednání v Římě, které bylo poznamenáno výtkami vedoucího delegace Karla Hruzy vůči jednatelům Vatikánu, že zavinil zpoždění v setkání. Na tomto jednání se přeci jen došlo ke konkrétnímu závěru, a to, že se promění hranice diecézí, aby odpovídaly hranicím státním. Tento bod se jevil spíše jako ústupek vůči Československu, jehož část území se vyskytovala pod vlivem diecézí z Maďarska, a to konkrétně na Slovensku. Apoštolská administratura v Trnavě byla povýšena na metropolitní arcidiecézi a přestala tak být v podřízeném postavení vůči ostříhomské arcidiecézi. Kromě této hlavní změny proběhlo ještě několik menších úprav ohledně hranic diecézí s Maďarskem, Polskem a Rumunskem. Na Casaroliho návrh se podařilo výměnou za vyřešení těchto hranic dosadit do pražského arcibiskupství kardinála Františka Tomáška.³⁹ Tento krok neměl prakticky žádný

³⁹ Tomášek byl o rok dříve v tajnosti jmenován kardinálem. V červnu 1977 byla tato volba oznámena. Casaroli vzpomíná, že „Reakce vlády nebyla nijak zlá.“

vliv na pražskou arcidiecézi. Vzhledem k předchozí Tomáškově funkci se jednalo pouze o symbolický čin, což byl nejspíše také důvod, proč neměli čeští komunisté větší problém na návrh přistoupit.

Tato skutečnost poskytla Vatikánu krátkodobý optimismus z průlomu jednání. Ten však zanikl hned na dalším jednání, kde by se mohlo, jak Svatý stolec doufal, vyřešit obsazení dalších prázdných diecézí. Schůzka se uskutečnila v Praze v dubnu 1978, ale po návrzích konkrétních jmen ze strany Vatikánu, československých protinávrzích a dalších pokusech Vatikán československá strana rozhodla jednání o obsazení diecézí ukončit. Jednání o jiných bodech ještě na této schůzi proběhlo, ale bez jakéhokoli výsledku. Casaroli vzpomíná, že papež Pavel VI.⁴⁰ byl velmi nešťastný z vývoje dialogu s Československem a postoj jeho zástupců označoval za zrádný nepřátelský a negativní. S tímto pohledem na věc v srpnu téhož roku zemřel.⁴¹

Krátký pontifikát Jana Pavla I.⁴² nepřinesl žádný progres do vzájemných vztahů a oficiální kontakty na nějakou dobu utichly. Ze strany Československa se zdálo, že nikterak netouží po udržování dialogu s Vatikánem, nicméně Svatý stolec, nyní již s novým papežem Janem Pavlem II., nechtěl, aby jednání utichla, protože by to znamenalo opuštění věřících a jejich boje za náboženskou svobodu, a tak navrhl obnovení rozhovorů. Nabídl v květnu roku 1979 československé straně termín, a to 15. června téhož roku. Československá zdržovací strategie zafungovala podobně jako už několikrát předtím. Nejen že na návrh československé vedení odpovědělo za víc než dva týdny, ale ještě upravilo datum schůze až na říjen. Navržená obecná témata k rozřešení byla stejná jako léta předtím. Vedle vyučování náboženství a dalších podobných otázek mělo být probráno také obsazení diecézí. Československá strana měla tentokrát konkrétní zájem na ustanovení Josefa Vranskýho, který měl být stejně jako před rokem František Tomášek jmenován arcibiskupem v Olomouci, protože dosud disponoval pouze funkcí apoštolského administrátora. Právě Tomáškově jmenování, které mělo

⁴⁰ Pavel VI., vlastním jménem Giovanni Battista Montini, byl papežem římskokatolické církve mezi léty 1963 až 1978. Roku 2018 byl prohlášen za svatého.

⁴¹ CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpělivosti*, s. 169–171.

⁴² Jan Pavel I., vlastním jménem Albino Luciani, byl papežem římskokatolické církve. Jeho pontifikát trval přibližně měsíc na podzim roku 1978.

prakticky jen symbolickou hodnotu, umenšovalo postavení Vraný, duchovního, který byl ztělesněním poslušnosti kléru vůči státu a straně. Pro Vatikán nebyla představa Vraný jako arcibiskupa olomouckého ničím nepřekonatelným. Svatá stolice pouze vyžadovala, aby se aktivně nepodílel na činnosti hnutí *Pacem in terris*, což byl požadavek už při jeho jmenování do stávajícího úřadu. Za tento ústupek chtěli vatikánští diplomaté prosadit obsazení alespoň dvou prázdných diecézí. Tentokrát však jednání, ač se zdálo, že budou mít obě strany co nabídnout, nemělo naději na úspěch, protože kardinál Tomášek silně doporučil papežským diplomatům nedovolit Vranovo jmenování arcibiskupem z toho důvodu, že se jeho popularita mezi duchovenstvem poslední dobou v zemi velmi zhoršila. Otázkou zůstává, do jaké míry bylo vhodné nepokusit se i přes Tomášekovo varování dialog udržet. Zajímavě se každopádně ukazuje role, jakou v tomto období sehrával pražský arcibiskup, který byl v této situaci jediným, kdo rozhodl mezi absencí jakékoli komunikace států a potencionální dohodou Vatikánu a Československa. Svatý stolec i přes sníženou pravděpodobnost z prospěšnosti jednání využil k pokusu o obnovení dialogu. Schůzka se však uskutečnila až v půlce ledna příštího roku a k ničemu nevedla.⁴³

⁴³CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpělivosti*, s. 171–173.

2 Postoj ČSSR k jednání s Vatikánem

Československá diplomacie měla v raných letech normalizace jen malou vůli vést jednání se Svatým stolcem. Komunisté se cítili posliněni porážkou reformistického křídla KSČ, a to se také projevovalo na neochotě vůči snahám o vliv na československé občany ze strany Vatikánu. Na druhou stranu, tehdejší papež Pavel VI. pokračováním *ostpolitik*⁴⁴ o to více apeloval na budování vzájemných vztahů a nabádal dialogu. Co tedy zástupci ČSSR od jednání očekávali?

Základní premisa o jednání s Vatikánem byla taková, že je jeho politika vůči socialistickým státům nepřátelská. *Ostpolitik* papeže Pavla VI vnímalo ČSSR jen jako „změnu taktiky v nepřátelském postoji vůči socialistickým zemím.“ Podpora dialogu s komunistickými zeměmi byla pro vedená ČSSR jen obrat k jemnější, záladnější, ale stejně nepřátelské politice.

Jako důležitý bod se pro jednání s Vatikánem jeví obsazení dosud prázdných biskupství. Situace na počátku sedmdesátých let dvacátého století byla taková, že ČSSR oproti ostatním katolickým státům východní Evropy neměla ještě řádně vyřešenou otázku obsazení diecézí. Tato agenda byla pro socialistické země velmi důležitá, protože pokud stát odmítal obsadit biskupství v rámci konsenzu se Svatým stolcem, Vatikán jmenoval „tajného“ biskupa, který diecézi do jisté míry řídil, ale v žádném případě se nezodpovídal státní moci a nemohl být státem řádně kontrolován.

V rámci agendy obsazování diecézí považuje československá strana za naprosto nezbytné, aby noví biskupové, kteří budou během rozhovorů s Vatikánem vybráni, byli vybráni z duchovních, kteří jsou loajální komunistické vládě. Druhá strana chtěla samozřejmě přesný opak. Během jednání v následujících letech si ČSSR vymohlo na nových biskupech přísahu věrnosti státu.

Dalším bodem, kterého československá strana docílit je oddělení Vatikánu od církevní emigrace. Konkrétně se jednalo o ukončení finanční podpory, ale také

⁴⁴ Termín *ostpolitik* je v tomto případě označení pro snahu Vatikánu v období pontifikátu papeže Pavla VI o navázání dialogu s východoevropskými zeměmi. Tento termín se také může týkat zejména politiky německého kancléře Willyho Brandta, který znamená snahu o dialog s vedením NDR.

v otázce morální podpory. Dále měl Vatikán přestat poskytovat prostor pro nepřátelské výroky o socialistických zemích skrze média, zejména pak rozhlas.

Československo také odmítlo jakékoli zasahování do vnitřních věcí státu ze strany Svatého stolce. Tyto body byly pro jednání stěžejní a z československé, předem ustanovené strategie z roku 1970 jasně vyplývá, že se tato strana cítila v jednání velice silná. Závěr z těchto klíčových požadavků byl vytvořen takový, že pokud nebude Vatikán ochoten přistoupit na tyto požadavky, má se jednání odsouvat na pozdější dobu s tím, že československá strana nemá „s jednáním kam spěchat.“⁴⁵

V druhé etapě, kdy budou naplněny požadavky etapy předchozí, mají být probírány konkrétní záležitosti, jako třeba jména biskupů dosazených do diecézí nebo záruky ohledně přístupu k emigraci. Bude vyžadováno, aby žádná ze stran neposkytovala žádné informace o jednání tisku.⁴⁶

Strana Svatého stolce si uvědomovala, jak nepatrné kroky jsou podnikány k nastolení *modu vivendi*, ale jejím hlavním cílem v rámci myšlenky *ostpolitik* bylo zachování probíhajícího dialogu. V této práci je zmíněno několik konkrétních jednání a jasně z nich plyne, že vůle na konání větších diplomatických kroků je ze strany Československa minimální. Nedá se však říci, že by jednání nakonec nepřinesla jiné výsledky, než pouze příslib jeho pokračování.

Po dohodě o obsazení diecézí, jež byla naplněna v roce 1973 a zdála se jako průlomová v rámci jednání, se československé snahy o dialog prakticky vytratily. Za stavu, kdy bylo obsazeno pět biskupů z dvanácti volných míst, nadále probíhala snaha Svatého stolce o zaplnění dalších míst biskupy, kteří by nahradili kapitulní vikáře, kteří diecéze spravovali a byli loajální komunistickému režimu a hnutí *Pacem in terris*. Také československá strana částečně stála o obsazení diecézí biskupy. Přítomnost Vatikánem zvoleného biskupa působila dojmem legitimacy a dalo se očekávat, že svou autoritou bude ovlivňovat duchovenstvo a věřící ve své diecézi. Obě strany samozřejmě chtěly působit opačně než ta druhá, a proto se i přes neustále proudící návrhy Vatikánu, nedařilo dospět

⁴⁵ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13531), sign. Vatikán z 23. ledna 1982, s. 5–8.

⁴⁶ Tamtéž, s. 6-8.

kompromisu. Vatikán navrhoval osvědčená jména, o jejichž kvalitách si byl jist, což bylo v přímém rozporu s tím, co chtěla komunistická vláda ČSSR, tedy kolaborujícího duchovního, který měl blízko hnutí *Pacem in terris*. Obsazení čtyř sídel biskupů v roce 1973 s sebou neslo zvolení duchovních, kteří měli co dočinění s hnutím podporovaného státní mocí a navíc olomoucký arcibiskup Vrana byl znám pro jasnou náklonnost režimu. V tomto případě vatikánští diplomaté projevíli s tímto hnutím jistou smířlivost, která byla záhy zase vyměněna za jeho kategorické odmítání.

Československá spokojenost se stavem věcí se odrážela v přístupu Vatikánu. V prosinci roku 1976 Casaroli pozval československého velvyslance v Římě, aby mu sdělil nespokojenost papeže s jednáním a vyčetl mu nedostatek vůle s řešením nedostatků ve vzájemných vztazích. Casaroli dokonce pohrozil, že papež „...by mohl udělat gesto, které by mohlo ohrozit dosavadní skromné výsledky jednání.“⁴⁷ Papežský diplomat měl nejspíš na mysli nějaké jmenování bez předchozího schválení československé vlády nebo spíše výzvu k věřícím, která by mohla podkopat autoritu komunistického režimu. Mluvil o zájmu Vatikánu obsadit do pozice biskupa dvě až tři osoby, a to pro Čechy a Moravu. O měsíc později dokonce sám papež poslal dopis prezidentovi Husákovi, ve kterém ho vyzývá k urychlenému řešení problémů a opět pohrozil tím způsobem, že prodlužování jednání by mohlo mít za následek „vážnou nespokojenost katolické komunity.“⁴⁸ Zajímavostí je, že dopis původně do Prahy ani do Československa nedošel, což tvrdila československá pošta. Obsah dopisu byl tedy znám až po zaslání kopie. Další rozhovor Casaroliho a velvyslance se uskutečnil v březnu toho roku poté, co papežská kancelář neobdržela reakci na papežův dopis. Casaroli sdělil, že si absenci odpovědi na telegram snažili nebrat jako vzkaz k zostření postojů. Československá strana byla překvapena výtkou ohledně dopisu, o kterém nebylo nic známo, a tak byl velvyslanec pověřen, aby sdělil Casarolimu, když se u něj ohlásil, že děkuje za blahopřání k Novému roku, a následně vysvětlil, že dopis nepřišel. Podle zprávy UV KSČ se totiž zdá, že než byl odhalen obsah dopisu, sekretariát pro církevní záležitosti vlády ČSSR usoudil, že se jednalo

⁴⁷ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13528), sign. Církev/Vatikán z roku 1976, s. 25.

⁴⁸ Tamtéž.

o novoroční blahopřání a rozhodlo, aby velvyslanec odpověděl díky na domnělé přání papeže k Novému roku, ačkoli byl obsah dopisu naprosto jiného charakteru. Dopis byl totiž odeslán 2. ledna 1977, takže díky československého velvyslance za novoroční přání, které neexistovalo, bylo v průběhu března toho roku nepochybným překvapením pro papežskou kancelář.⁴⁹

⁴⁹ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13528), sign. Církev/Vatikán z roku 1977, s. 25–27.

3 Informace ČSSR o dění ve Vatikánu

Českoslovenští diplomaté byli nejen dobře připraveni na konkrétní návštěvy s přesně vymezeným rámcem agendy. Ministerstvo zahraničí se také snažilo sledovat dění ve Vatikánu, aby mohli predikovat ubírání se politiky Svatého stolce. Například zpráva československého velvyslanectví v Římě z února 1973 referuje o rozkolu v církevním postoji k zahraniční politice. Ze zpráv agentů ve Vatikánu vyplývá, že se na vysokých místech Vatikánu vede boj o koncepci zahraniční politiky. Na jedné straně je údajně papež Pavel VI. a Agostino Casaroli, jenž „je zato zintenzivnit dobré vztahy s tzv. komunistickými režimy...“ na druhé velmi vlivný diplomat Giovanni Benelli,⁵⁰ který prosazuje méně otevřený přístup k východoevropským státům. V této zprávě velvyslanectví informuje, že se Benelliho pozice v poslední době značně zeslabila.⁵¹ Lze tedy vidět, že českoslovenští diplomaté brali v potaz mocenské souboje i v rámci Vatikánu a mohli se tedy připravit na případnou změnu ve způsobu vedení jednání ze strany papežových vyslanců.

Velvyslanectví ve své zprávě přikládá velkou pozornost proměně složení národnostního zastoupení ve vatikánské kurii. Referuje o ztrátě většiny Italů mezi vysokými funkcionáři Vatikánu a o celkovém zdvojnásobení úředníků Svatého stolce za období posledních deseti let. To je podle autorů dáno rozhodnutím posledního koncilu,⁵² který klade větší důraz na mezinárodnost kurie.⁵³ Důvod, proč se tímto tématem tolik Čechoslováci zabývali, není úplně zřejmý. Z této proměny národnostního složení nevyvozují žádný závěr, a tak se dá očekávat, že ji ani zaměstnanci ministerstva zahraničí nepovažovali za nějaký náznak změny zahraniční politiky Vatikánu. Role tohoto tématu ve zprávě je tedy spíše vyplňující, protože už nejspíše autoři nevěděli, o čem by ještě mohli z Vatikánu referovat.

Nepochybně zajímavou se stala návštěva československých biskupů ve Vatikánu roku 1977. Pro tuto práci není důležitý ani tak samotný pobyt a setkání mezi

⁵⁰ Giovanni Benelli byl významný papežský diplomat blízký papeži Pavlovi VI., Od roku 1977 měl titul kardinála.

⁵¹ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13534), sign. Vatikán z 15. února 1975, s. 1-2.

⁵² Je zde myšlen 2. vatikánský koncil, který probíhal mezi léty 1962 až 1965.

⁵³ Tamtéž., s. 3.

jednotlivými duchovními, ale vnímání této situace politickým vedením Československa a zajištění informací, které by mohly hrát svou roli při jednáních s Vatikánem, či postoji jednotlivých biskupů k potencionální protistátní činnosti. Vedení komunistické strany nařídilo všem biskupům napsat zprávu o jejich pobytu ve Vatikánu. Cesty se zúčastnili všichni biskupové působící na území Československa, tedy František Tomášek, Josef Vrana, Július Gábriš, Jozef Feranec a Ján Pásztor. Souhrnnou zprávu o cestě podal apoštolský administrátor Tomášek. Zmiňuje zde i pokračování nepříliš vhodně zvládnuté situace s dopisem papeže Pavla VI. Gustávu Husákovi, kde informuje, že Vatikán stále čeká na odpověď a jejímu obsahu přikládá mimořádný význam.⁵⁴ Z toho vyplývá, že papežova intervence do jednání, ve kterém jinak osobně nefiguroval, byla brána jako velký krok k znovunastolení dialogu a ignorace této akce jako radikální způsob vyjádření lhostejnosti Československé strany k jednání se Svatým stolcem.

Tomášek, který byl pověřen sepsáním rámcové zprávy, stroze popsal, s kým se biskupové v Římě setkali a jakým způsobem byly rozhovory s papežem a dalšími vatikánskými aktéry vedeny. Referuje také o mediálním pozadí jejich návštěvy a československou stranu ujistil, že zde neproběhla žádná oficiální kritika církevních poměrů v Československu, ačkoli připouští, že Vatikán neoficiálními cestami obdržel mnoho informací o neutěšených poměrech v této zemi. Návštěva se uskutečnila nedlouho po zveřejnění Charty 77. K tomu dodává, že Vatikán oficiálně nezaujal stanovisko vůči ní, ale v oficiálním vatikánském tisku zveřejnil její doslovené znění. Tomášek se vyjádřil také k osobě Agostina Casaroliho, kterého označil za zastávce východní politiky s tím, že je ostře napadán těmi, kteří kritizují politiku Československa vůči katolické církvi. Apoštolský administrátor Tomášek dokonce ve své zprávě dochází k závěru, že je třeba „...poskytnout mu příslušnou pomoc a porozumění při jednáních s cílem docílit další konkrétní výsledky.“⁵⁵ Jeho tvrzení muselo být považováno za velice troufalé a Tomášek jím potvrdil pozici státu nepříliš loajálního člena sboru

⁵⁴ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13539), sign. Církev/Vatikán z 27. května 1975, s. 1-2.

⁵⁵ Tamtéž, s. 2.

československých biskupů. Takovým tvrzením zpochybnil správnost současného směřování státní diplomacie a formou ještě naléhavější, než by bylo doporučení, vyzval v oficiální zprávě ke změně jejího přístupu. Na druhou stranu nebyl Tomášek ochoten podnikat žádné oficiální kroky, které by jakkoli zpochybňovaly československý přístup, a také prý odmítl rozhovor pro média, údajně kvůli časové zaneprázdněnosti. Nezůstává však jen při osobním hodnocení návštěvy, ale o všech zúčastněných informuje tak, že „do ČSSR se biskupové vracejí s velkými nadějemi na další postup ve vztazích mezi čs. státem a Vatikánem.“⁵⁶

Ve zprávě, kterou podal o dva dny později, tedy 24. března 1977, referuje o názorech Vatikánu v personálních otázkách. Ačkoli z mě dostupných archiválií není jasné, co měla konkrétně Tomášková výprava Svatému stolci tlumočit ze strany Československa, zdá se, že s sebou biskupové přivezli seznam možných jmen na obsazení některých diecézí. Z výčtu potencionálních biskupů můžeme soudit, že návrh obsahoval sedm různých jmen, ze kterých se zdálo přijatelné jedno. Také Vatikán prý navrhl řadu jmen. František Tomášek se však rozhodl neodhalit identitu konkrétních osob, o kterých se v souvislosti se jmenováním mluvilo. Informoval však, že mezi navrženými jmény se nacházejí i kapitulní vikáři. Ti byli do funkcí zpravidla dosazováni státem, tudíž se od nich očekávala loajalita vůči režimu. Zmínka o některých z nich, kteří se mohli stát novými biskupy, byla nejspíše snahou o poukázání na ochotu ve výběru kandidátů, kteří by měli být přijatelní jak pro Československo, tak pro Vatikán. Z dřívějších jednání se však dá usuzovat, že obsazení kapitulních vikářů by znamenalo úspěch komunistické diplomacie. Tématem, které považoval Tomášek za závažné, byla otázka navrhování kandidátů, kteří byli aktivními funkcionáři hnutí *Pacem in terris*. Vatikán se domnívá a s ním také pražský apoštolský administrátor, že se v roce 1973 obě strany dohodly na systému, kdy mohou být biskupové navrhováni pouze v případě, že nemají, či ukončí svou funkci v této organizaci, a že přijatelné je maximálně řadové členství v ní.⁵⁷

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13539), sign. Církev/Vatikán z 22. března 1977, s. 4-6.

Zajímavé by mohlo být porovnání výpovědi Františka Tomáška s tou, kterou ve stejný den podal Josef Vrana, duchovní považovaný za nejbližšího československému režimu mezi všemi biskupy v zemi. Ten o dopisu papeže Gustávu Husákovi referuje velmi stručně. Říká, že další diplomatické jednání záleží pouze na odpovědi prezidenta Husáka.

V otázce přijatelnosti kandidátů na posty biskupů působí Vrana podstatně optimističtěji, a to konkrétně ve stanovisku k jménům, která československá strana navrhla. Na rozdíl od Tomáškovy výpovědi Vrana chápe stanovisko Vatikánu tak, že jsou pro něj nepřijatelná pouze dvě jména, zatímco ostatní mají přinejmenším alespoň naději na zvolení. Zatímco si Tomášek dovoluje souhlasit se stanoviskem Vatikánu ohledně československého nenaplnění dohody o funkcionářích hnutí *Pacem in terris*, Vrana, namísto kritiky československých návrhů, pouze tlumočí vyslovení této podmínky a poznamenává, že měl papež nějakou narážku, která nejspíše souvisela s jeho někdejší působením v této organizaci. Vrana se vyjádřil k výtkám Vatikánu ohledně obsazování prázdných diecézí tak, že by měly být odstraněny překážky, které by znemožňovaly další jednání. Namísto rozhodné výzvy apoštolského administrátora Tomáška k naplňování dohod, Vrana submisivně žádá, aby byla situace zhodnocena a bylo mu řečeno, jak má v podobných případech postupovat. Kromě některých technických poznatků ohledně návštěvy se Vrana kupodivu vyjadřuje k nevyhovující úrovni občerstvení na zastupitelském úřadu Československa v Římě.⁵⁸

Srovnáním těchto výpovědí si můžeme udělat obrázek o rozdílnosti obou osobností a zejména o přístupu duchovních, kteří se dají v první řadě označit jako loajální papeži a těch, kteří měli blízko ke státní moci a byli podporovateli hnutí *Pacem in terris*. Lze vidět, že pro vedení socialistické republiky bylo podstatné, aby měli duchovní odměřený přístup od vatikánské politiky a nejasnosti ve směru jejich počínání koordinovali výlučně s vedením československého státu, nikoli Vatikánu.

⁵⁸ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13539), sign. Církev/Vatikán z 24. března 1977, s. 7–10.

Vatikán samozřejmě stál o duchovní typu Františka Tomáška, aby skrze něj měl lepší šanci účinně působit na církevní svobodu v komunistických režimech. Není divu, že to byl právě Tomášek, kdo byl roku 1976 *in pectore*⁵⁹ jmenován kardinálem. V rámci jednání o posunutí církevních hranic z roku 1977 byl Tomášek jmenován pražským arcibiskupem, přičemž Vatikán odhalil jeho dřívější jmenování kardinálem. Ze zpráv UV KSČ je patrné, že mělo československé vedení obavu z vlivu takto nekontrolovatelného duchovního. Jeho kroky po zvolení byly o to více monitorovány, a dokonce jej konfrontoval místopředseda vlády Matěj Lúčan, aby s ním sjednotil státní představy o jeho nové roli. Tomášek v květnu téhož roku ujistil Lúčana, že „...se vynasnaží, aby spolupráce mezi čs. státem a církví byla pro obě strany prospěšná, a že se bude o základních otázkách radit, aby se předcházelo nesrovnalostem.“⁶⁰ Vládu velice zajímalo jeho počínání během cesty do Říma, která se uskutečnila v červnu stejného roku. UV KSČ se nechalo informovat československým velvyslanectvím v Římě o jeho chování, které bylo hodnoceno jako dobré, což potvrdily i informace z ministerstva vnitra, které upřesňují, že o ČSSR referoval před vatikánskými úřady v příznivém duchu. Tomáškovu chování bylo pozorováno i po návratu do Československa, kde jeho vystoupení u příležitosti jmenování kardinálem bylo shledáno politicky přijatelným. Bylo znát, že Tomáškovi velice záleží na tom, aby proběhlo úspěšné jednání mezi státem a Vatikánem, zejména v personální oblasti. Obavy z přílišné neřízenosti kardinálova počínání se v prvních týdnech po jeho zvolení k spokojenosti vládních funkcionářů nenaplnily, a tak bylo doporučeno Sekretariátem pro věci církevní, aby byla v *Katolických novinách* a *Lidové demokracii* otisknuta korespondence mezi Františkem Tomáškem a Gustávem Husákem, ve které spolu komunikují ohledně Tomáškova zvolení kardinálem. Zajímavé je, že až na doporučení sekretariátu Husák odpověděl na Tomáškův dopis, a to návrhem, který byl sepsán právě na sekretariátu. Husák postupoval

⁵⁹ Tj. v tajnosti.

⁶⁰ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13540), sign. Církev/Vatikán z 5. července 1977, s. 2.

velice obezřetně a konzultoval se stranickými orgány i relativně nedůležitý krok, jakým byla odpověď na dopis Tomáškoví.⁶¹

Tomášek se v Římě setkal s představiteli Vatikánu, mimo jiné s Agostinem Casarolim a papežem Pavlem VI., kteří očividně velmi lpěli na tom, aby došlo k nové dohodě mezi jejich diplomacii a Československem. Casaroli při rozhovoru avizoval, že brzy zašle žádost o pokračování v jednání mezi oběma státy. Karel Hruža se Tomáška při hlášení z Vatikánu zeptal, zdali hovořili o otázce pražského arcibiskupství. Kardinál otevřeně přiznal, že Casaroli bude žádat, aby se arcibiskupem stal právě Tomášek. Také založení slovenské diecéze bylo probíráno mezi oběma duchovními a československá strana tak předem věděla, o čem bude Vatikán jednat na příštím diplomatickém setkání. V poznámce k rozhovoru s Tomáškem sděluje Hruža, že má dobrý dojem z osoby nového kardinála, který je na svou funkci velmi pyšný. Hruža poznamenává, že „...v poslední době se dá s Tomáškem rozumně hovořit...“⁶² Vzhledem ke konkrétním situacím, které Hruža sděluje, vychází najevo, že pro budování dobrých vztahů mezi státem a Tomáškem bylo stěžejní informací, že doporučil Casarolimu, aby byli vybráni do funkcí biskupů osoby z řad kapitulních vikářů, dále skutečnost, že se distancoval od nedávno vydané Charty 77 a několik jiných úkonů, kterými prokázal, že nemá v úmyslu jít proti zájmům socialistického zřízení. Hruža také poznamenává, že pokud k Tomáškoví a k jednání s ním budou úřady přistupovat vhodným způsobem, může být docíleno toho, aby za svého světícího biskupa zvolil někoho s dobrým vztahem k režimu.⁶³

Komunistická strana byla po Tomáškově jmenování kardinálem upokojena. Nejen že plnil funkci loajálního mediátora mezi ČSSR a Vatikánem, také se zdálo, že nepodniká žádné závažné kroky bez konzultace se státní mocí, ačkoli na rozdíl od biskupa Vraný nepůsobil ani v nejmenším servilně. Ani v následujících měsících po jeho zvolení nevystupoval protirežimně. Například v listopadu roku 1977 napsal Tomášek dopis Gustávu Husákovi o tom, že byl navštíven duchovním, mluvčím skupiny věřících, kteří chtěli, aby on, kardinál a arcibiskup, tlumočil

⁶¹ Tamtéž, s. 2- 3.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Tamtéž, s. 5 - 6.

jejich připomínky ohledně náboženského života v zemi prezidentu republiky. Tomášek však zaujal zdrženlivé stanovisko s tím, že se od takové aktivity distancuje.⁶⁴ Snaha o zachování přijatelných vztahů s centrální mocí však znamenala, že si někteří lidé vykládali kardinálovy výstupy negativně a ve prospěch vládnoucí strany. Byl například konfrontován signatářem Charty 77 Josefem Zvěřinou, že dělá ústupky úřadům, které škodí církvi a náboženství.⁶⁵ Zvěřina však nebyl jediným z řad církve, kteří situaci vnímali poměrně odlišně než kardinál Tomášek. I přes nebezpečí perzekuce, Chartu 77 podepsalo na třicet duchovních z Československa.⁶⁶

⁶⁴ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13540), sign. Církev/Vatikán z 5. července 1977, s. 7.

⁶⁵ DURMAN, Karel: Útěk od praporů. Praha 1998. s. 214.

⁶⁶ STŘÍBRNÝ, JAN: *Katolická církev v českých zemích v čase dvou totalit*. In: JAN, Libor (ed.): České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století: sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10-12. září 1999. Brno 2000. s. 84 – 86.

4 Zvolení Jana Pavla II. papežem a Československo

Zvolení Jana Pavla II. papežem katolické církve vzbudilo velký ohlas v celém tzv. východním bloku. Například polští komunisté v říjnu roku 1978 vnímali zvolení krakovského arcibiskupa natolik negativně, že tehdejší předseda PSDS⁶⁷ Edward Gierek⁶⁸ neváhal nastalou situaci označit za mocenský obrat právě mezi vládnoucí stranou Polské lidové republiky a tradičně silnou, ač nyní upozaděnou, katolickou církví v Polsku.⁶⁹ Aroganci komunistického vůdce prokázal také výrokiem: „Velká událost pro polský lid, více komplikací pro nás.“⁷⁰ Jan Pavel II. chtěl ještě intenzivněji pokračovat ve způsobu politiky svého předchůdce Pavla VI, a tak naplánoval zahraniční návštěvu do Polska, své vlasti.⁷¹ Plánovaná návštěva neušla pozornosti generálnímu tajemníkovi UV KSSS Leonidu Iljiči Brežněvovi, který apeloval na Giereka, aby cestu neumožnil. Gierekova situace však byla o poznání méně stabilní než předtím Gomulkova,⁷² nemluvě o jeho slabší autoritě a schopnosti řešit problémy. Hospodářská situace byla čím dál horší, navíc již byl podepsán Závěrečný akt helsinské konference, na jehož základě vznikly po východní Evropě protestní skupiny, které požadovaly dodržování lidských práv, k čemuž se východoevropské státy zavázaly. Mezi tyto skupiny v Polsku patřil zejména KOR⁷³ či ROPCiO,⁷⁴ v Československu to byla Charta 77. Také sovětská KGB, která byla znepokojena již činností *ostpolitik* Pavla VI. poznala, že se v novém papeži skrývá ještě nebezpečnější protivník.⁷⁵

Karol Wojtyła, jak znělo občanské jméno nového papeže, byl znám jako ambiciózní duchovní, který veřejně odmítal porušování lidských práv komunistickými vládami, a dokonce se přímo účastnil protirežimní činnosti tím,

⁶⁷ PSDS – Polská sjednocená dělnická strana. Tehdejší vládnoucí strana v Polsku.

⁶⁸ Edward Gierek byl prvním tajemníkem polské vládnoucí Polské sjednocené dělnické strany mezi léty 1970 až 1980.

⁶⁹ BABIUCHOVÁ, Jolanta – LUXMOORE, Jonathan: *Vatikán a rudý prapor: Boj o duši východní Evropy*. Praha 2003. s. 296.

⁷⁰ DURMAN, Karel: *Útěk od praporů*. Praha 1998. s. 215.

⁷¹ Pavel IV. započal tradici zahraničních cest. V roce 1966 jeho zájem o návštěvu Polska zamítl Gierekův předchůdce Wladyslaw Gomulka.

⁷² Wolodyslaw Gomulka byl mezi léty 1956 až 1970 předsedou PSDS.

⁷³ KOR – Výbor ochrany dělníků, předchůdce Solidarity, který vznikl v roce 1976.

⁷⁴ ROPCiO – polské Hnutí na obranu lidských práv.

⁷⁵ BULHAK, Wladyslaw: *Spolupráce KGB a Ministerstva vnitra PLR na tzv. vatikánském směru v době pontifikátů Jana XXIII. a Pavla VI*. *Securitas Imperii*. 31, 2017, č. 2, s. 110–113.

že poskytoval zázemí tzv. létajícím univerzitám⁷⁶ v Polsku nabízením církevních prostorů studentům pro přednášky a studium.⁷⁷ Jeho zvolení bylo prvním dosazením papeže neitalského původu na svatý stolec od pontifikátu Hadriána VI.⁷⁸ Tato skutečnost byla o to více překvapivá a kontroverzní, že byla Evropa rozdělena na demokratický západ a komunistický východ. Wojtyła byl navíc znám svými styky s americkými politiky. Není tedy s podivem, že jeho zvolení způsobilo značný rozruch mezi komunistickými vládami východního bloku. O tom svědčí také zpráva vedoucího Sekretariátu pro věci církevní úřadu předsednictva vlády ČSSR Karla Hruzy, který o zvolení píše jako o velkém překvapení. Podle olomouckého biskupa Josefa Vrana znamenalo jmenování Wojtyły papežem komplikaci ve vztazích Československa a Vatikánu s tím, že „...bude dělat politiku nám nevýhodnou...“ a k poměru k Svatému stolci se vyjádřil tak, že „...se ještě více zkomplikují vztahy mezi námi a Vatikánem.“⁷⁹ Podobně se vyjádřili předsedové české i slovenské organizace *Pacem in terris*, kteří se obávali zvýšených nacionalistických tendencí v Polsku a s tím spojeného možného odklonu od komunistické ideologie. Na druhou stranu informuje Hruza o opačném pohledu duchovních z „některých krajů,“ kteří se nechávají slyšet, že bylo správné zvolit Slovana, který lépe rozumí „...životu církve v socialistickém prostředí.“⁸⁰ Dokonce někteří věří v tvrdší postup Vatikánu vůči ČSSR v takové podobě, jak jsou vztahy nastavené v Polsku.⁸¹ Obecně se tedy prokazuje, že volbou nového papeže jsou znepokojeni pouze ti duchovní, kteří jsou známi svou ústupností až kolaborací s komunistickým režimem. Právě například Josef Vrana, nebyl příliš uznávaným biskupem ze strany katolíků, mimo jiné právě proto, že podporoval organizaci *Pacem in terris*. V další zprávě se Hruza zabývá cizími vlivy v rámci papežské volby, a to včetně historického exkurzu do této problematiky.

⁷⁶ Létající univerzity byly nelegální školy bez trvalého zázemí, které se snažily hledat prostory pro výuku v době perzekuce komunistickým režimem.

⁷⁷ DURMAN, Karel: *Útěk od praporů*. Praha 1998. s. 213-214.

⁷⁸ Hadrián VI. byl papežem římskokatolické církve mezi léty 1522 až 1523 a pocházel z oblasti Nizozemska.

⁷⁹ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1457 (13521), sign. Vatikán z 19. října 1978, s. 1.

⁸⁰ Tamtéž, s. 2

⁸¹ Tamtéž, s. 3.

Autor se zde udivuje délkou konkláve, které bylo podle něj podstatně kratší než obvykle v historii.⁸²

Zatímco z délky konkláve Hrůza neusuzuje žádný závěr, možnému cizímu vlivu na jeho rozhodnutí věnuje podstatně větší význam. Předseda slovenské části sdružení *Pacem in terris* Gejza Navrátil⁸³ Wojtylovo zvolení komentuje jako „jasný tah americké politiky, který chce využít síly polského katolicismu k útoku proti socialismu.“⁸⁴ Takové vyjádření bylo očekávatelné od kolaborantského duchovního, nicméně podobné názory se objevovaly velice hojně zejména kvůli známému přátelství mezi Wojtylou a Zbigniewem Brzezinskim, americkým diplomatem polského původu, který byl v době zvolení Wojtyly papežem bezpečnostním poradcem prezidenta Jimmyho Cartera. Budoucí papež, tenkrát ještě jako biskup, přijel do USA na Brzezinského pozvání, jenž se později účastnil ceremonie k jmenování Wojtyly hlavou církve, kdy spolu měli ihned dlouhý soukromý rozhovor.⁸⁵ Hrůza také připomíná návštěvu Wojtyly u Brzezinského, kde měl přednášku na Harvardské univerzitě a poté měl dlouhou soukromou schůzku s Brzezinským.⁸⁶ Po Wojtylově zvolení papežem navíc Brzezinski prohlásil, že je potěšen touto volbou, a také se nechal slyšet, že je nový papež muž, který chápe realitu moderního světa. Tato skutečnost se dá interpretovat tak, že komunisté vnímali volbu Jana Pavla II. jako vítězství amerických zájmů a jejich zisk spojence v osobě papeže.

V další zprávě Hrůza píše o vnímání volby Wojtyly papežem mezi americkými duchovními. Hrůza jmenuje konkrétně amerického biskupa Thomase Kellyho, generálního sekretáře národní konference amerických biskupů. Ten prohlásil, že „Jan Pavel II. zná americkou církev lépe než kdo jiný.“ Vyzdvihl jeho schopnost plynulé mluvy v anglickém jazyce a skutečnost, že je otevřený novým názorům.⁸⁷

⁸² Tato pasáž působí spíše jako výplň vycházející z nedostatku informací. Navíc konkláve ve 20. století trvala podobně dlouhou dobu jako ta, při které byl zvolen papežem Jan Pavel II.

⁸³ Předsedou slovenské části organizace byl mezi léty 1975-1984)

⁸⁴ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1457 (13521), sign. Vatikán z 19. října 1978, s. 2.

⁸⁵ CHŇOUPEK, Bohuš: *Memoáre*, s. 268.

⁸⁶ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, nezařaz., sign. Vatikán, nedatováno, s. 2

⁸⁷ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, nezařaz., sign. Vatikán nedatováno, s. 4.

Hruža naznačuje na možný americký vliv při zvolení Jana Pavla II. také zprávou o schůzce mezi kardinálem Wojtylou a velvyslancem USA v Krakově hned druhý den po smrti Jana Pavla I. Volba polského

Počátek osmdesátých let ve vzájemné diplomacii obou států byl jedním nejchladnějších období. Situace v Československu však začala ukazovat náznaky snahy o rozšiřování náboženské aktivity z hlediska tajné církve, jakým bylo šíření samizdatu nebo navazování kontaktů s oficiálními představiteli katolíků. Tyto aktivity podporovaly společenskou sounáležitost duchovních, ačkoli mohly vést k zásahům Státní bezpečnosti, jako v případě libereckých františkánů, kteří byli souzeni za protistátní činnost.⁸⁸ Ze zprávy UV KSČ z roku 1981 můžeme usuzovat, že vedení státu pociťovalo zvýšení snah o šíření vlivu Vatikánu od chvíle zvolení Jana Pavla II. papežem. Za nástroji této politiky jsou označeni kardinál Tomášek a trnavský biskup Gábriš. Zmíněna je pouť z července roku 1981, na kterou dorazil také kardinál Bernardin Gantin⁸⁹ doprovázený Františkem Tomáškem. Československé vedení se zdálo být velice znepokojeno množstvím věřících, kteří se oslav zúčastnili, a obávalo se, aby se podobné akce církevní představitelé nevyužívali k mobilizaci československých duchovních. Počinání papeže je ve zprávě označováno za agresivní a má za cíl „vyvolat konfrontaci v ideologické oblasti.“⁹⁰ Československá strana hlídala také mediální obraz Jana Pavla II. I přes velkou aktivitu papežského stolce na světovém dění, se snažila jeho kroky upozadovat na úkor sovětské politiky a domácích událostí. Komunistický tisk nedal znát zvýšenou agresivitu vatikánské zahraniční politiky, a také o historické návštěvě Jana Pavla II. v Polsku informoval jen stroze.⁹¹

Významným papežovým krokem se stal zákaz činnosti kněžských sdružení, pod které spadalo, jak se tenkrát kardinál Tomášek konkrétně ujistil, také *Pacem in terris*. V té době se nacházeli biskupové v Římě, kde papež vyžadoval, aby respektovali pouze jeho příkazy. Biskupové Feranec, Vrana a Pasztor prý osobně upozornili papeže, že zákaz kněžského hnutí vzbudí nesouhlas v Československu

⁸⁸ STŘÍBRNÝ, JAN: *Katolická církev v českých zemích v čase dvou totalit*, s. 86.

⁸⁹ Bernardin Gantin byl od roku 1977 kardinál, Pocházel z afrického Beninu.

⁹⁰ NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13541), sign. Církev/Vatikán z roku 1982, s. 1-4.

⁹¹ SUKANÝ, Adam: *První zahraniční cesta papeže Jana Pavla II. do Polské lidové republiky a její reflexe v československém deníku Rudé právo*. Olomouc 2021. (nepublikovaná semestrální práce).

a povede ke konfliktu, nicméně k jejich názoru nebylo přihlédnuto. Na druhou stranu kardinál Tomášek a biskup Gabriš zastávali názor, že je rozhodnutí papeže nutné bezpodmínečně akceptovat a realizovat. Stejně jako v roce 1977 i nyní vyžadovala československá vláda, aby každý z biskupů individuálně podal zprávu o průběhu návštěvy Říma. Vedení socialistického státu si výpovědi vyložilo tak, že byl na biskupy vyvíjen „tvrdý nátlak“ a je vyžadována „bezpodmínečná poslušnost.“ Zajímavé je, že vedle kardinála Tomáška a biskupa Gábriše si UV není jist loajalitou biskupa Vransy a jeho postoj je označen tak, že je „...do značné míry rozkolísán.“⁹²

Komunistická strana nehodlala respektovat rozhodnutí papeže a biskupy vyzvala, aby příkazy z Vatikánu nerealizovali s tím, že jsou zodpovědní za dobré vztahy církve a státu. Samotné vedení hnutí rozpuštění své organizace odmítlo. Při březnové návštěvě Říma roku 1982 využili všichni biskupové kromě Vransy možnost hovořit ve vysílání vatikánského rozhlasu, což se u československých státních orgánů nesetkalo s pochopením. Obsah jejich řeči navíc připadal československému vedení jako projev servility vůči papeži. Při této návštěvě se odehrálo ještě několik dalších událostí, které připadaly socialistické moci jako zásah neslučitelný s komunistickou ideologií a státem, například setkání se zástupci místní katolické emigrace. V tomto okamžiku přišla nabídka na obnovení jednání mezi státy, konkrétně v otázce obsazení prázdných diecézí, což muselo v kontextu radikálních kroků papeže působit na vedení Československa velice nevybíravě. Pro československou stranu se tato návštěva Říma stala katastrofou, což dokazuje zoufalá forma, kterou je zpráva psána. Komunisté si nyní plně uvědomili, jak nebezpečný muž dosedl na Svatý stolec. Jeho počínání vůči Československu si vedení strany překládalo jako zradu a zneužití československých věřících. Z přijatých rozhodnutí lze cítit bezmoc nad nastalou situací. Většina se týká proklamování podpory hnutí *Pacem in terris*, jehož existence se zdá být jedinou nadějí pro udržení československých věřících pod kontrolou státu. Co se týče navrhovaného jednání, bylo doporučeno odmítnout jej vzhledem k nastalé situaci, která byla považována za zasahování do vnitřních

⁹² NAČR, f. A ÚV KSČ - Gustav Husák, kart. 1458 (13541), sign. Církev/Vatikán z roku 1982, s. 5.

věcí státu.⁹³ Informace o zákazu hnutí se nepodařila komunistické straně zatajit, protože ji rozšířili biskupové Tomášek a Gábriš, načež si vůči nim strana nedovolila zasáhnout z důvodu napjaté mezinárodní situace.⁹⁴

Ještě nevídanější krok přišel ze strany zástupců katolické církve ve chvíli, kdy roku 1984 pozval kardinál Tomášek papeže Jana Pavla II. do Československa, při příležitosti výročí smrti svatého Metoděje na Velehradě. Tomášek, který toto pozvání nekonzultoval se státní mocí, se vymlouval na skutečnost, že se má jednat o pozvání osobního charakteru, což samozřejmě byl průhledný pokus, jak nepřiznat protirežimní úmysly. Zajímavé je, že do tohoto plánu Vatikánu nebyli zahrnuti ostatní biskupové, nejspíše proto, že do jediného Tomáška vkládal papež svou důvěru. Všichni biskupové se od jeho činu distancovali, včetně biskupa Gábriše, což zdá se překvapilo i samotné stranické orgány. Olomoucký biskup Vrana a někteří kapitulní vikáři Tomáškův krok vyloženě zkritizovali a označili za nehoráznost. Nakonec papež vyslal Agostina Casaroliho, aby ho zastoupil při oslavách svatých Cyrila a Metoděje. Ten se před slavností sešel v Praze s Gustávem Husákem a Matějem Lúčanem. Casaroli vzpomíná, že byl jejich přístup podobný, jako za celou dobu pokusů o dialog, což ho prý naplňovalo beznadějí i přes to, že v březnu toho roku stanul v čele Sovětského svazu reformista Michail Sergejevič Gorbačov. O den později se Casaroli zúčastnil pouti na Velehrad po boku kardinála Tomáška, který přečetl dopis od papeže. Státní sekretář Vatikánu vzpomíná na to, jakou sílu měl dav, který vypísal starostu Velehradu a ministra kultury. Atmosféra Casaroliho naplnila nadějí v budoucnost. Samotnou oslavu pak označuje za jeden z nejlepších zážitků v životě.⁹⁵ I přes události, které neodvratně směřovaly k pádu komunistických režimů v Evropě, zůstalo československé vedení neoblomné až téměř do samotného konce jeho vlády.

5 Jednání mezi Bohuslavem Chňoupkem a Vatikánem v Římě

V říjnu 1979 se poprvé s papežem setkal také ministr zahraničních věcí ČSSR Bohuš Chňoupek. Stalo se tak na půdě OSN v New Yorku. Chňoupek byl novému

⁹³ Tamtéž, s. 1–15.

⁹⁴ HALAS, František X. 2004. *Fenomén Vatikán*. S. 624–625.

⁹⁵ CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpělivosti*, s. 178–187.

papeži představen mezi ostatními delegáty jednotlivých zemí a rovnou si spolu vyměnili několik vět. Jana Pavla II. zaujalo, že k němu československý delegát mluvil polsky. Ještě před papežovým vystoupením k OSN pozval Chňoupek k rozhovoru s papežem Agostino Casarolli, který papeže na jeho cestě doprovázel. Při této příležitosti ho Jan Pavel II. pozval do Říma, jako oplátku za návštěvu Casarolliho v Praze před pěti lety. Jak papež, tak později při vyprovázení z papežova ubytování i Casaroli, ujistili Chňoupek o skutečnosti, že stojí o jeho co nejrychlejší návštěvu Vatikánu a znovuzahájení debat ohledně vztahů Svatého stolce a Československa.⁹⁶ Na následujícím banketu papež přání k co nejrychlejší návštěvě ještě jednou zopakoval, nicméně se setkání uskutečnilo až za tři roky. Vzpomínky československého ministra působí veskrze pozitivně a papeže očividně minimálně respektoval. Ve svých pamětech se Chňoupek při těchto příležitostech nezmiňuje o jakémkoli možném zásahu do volby ze strany Američanů, či výhodě z jejich známostí s Karolem Wojtylou před jeho jmenováním. Volbě samotné se přitom ve svých memoárech poměrně obsáhle zabývá. Popisuje však velké překvapení z jejího výsledku jiným příčinám než těm, které byly spojeny s tehdejším bipolárním uspořádáním světa, například se jedná o konkrétní antipatie mezi kardinály a neochotou neitalských kardinálů opět zvolit Itala do této funkce. Autor si však uvědomuje, že příčiny zvolení právě Wojtyly byly dány i jeho konzervatismem.⁹⁷

Při Chňoupekově návštěvě Vatikánu, která se uskutečnila 2. prosince 1983, spolu mezi čtyřma očima spolu oba muži mluvili o současné situaci ve světě. Československý ministr si všiml, že se papež vyhnul všem tématům, o kterých věděl, že by se na nich neshodli. Nejvíce se zajímal o otázku bezpečnosti a zbrojení, což mu prý dělalo největší starost. Nicméně papež ihned zpočátku avizoval, že schůzku považuje za velký milník ve vztahu obou zemí.

Po rozhovoru s papežem, který trval hodinu a čtvrt přišel Chňoupek na jednání s Casarolim. Zvolená témata byla již podstatně konkrétnější. Chňoupek vzpomíná na výtky státního sekretáře Vatikánu k dlouhé prodlevě mezi návštěvami Casarolliho v Praze a nynější Chňoupekovou návštěvou v Římě. Československý

⁹⁶ CHŇOUPEK, Bohuš: *Memoáre*, s. 273.

⁹⁷ Tamtéž.

ministr se vymluvil na množství povinností a nedostatek času spojený s jeho prací, Uvědomoval si však, že pravým důvodem k průtahům návštěvy byla nelibost mnohých komunistických činitelů k vedení rozhovorů s Vatikánem, natož společné budování vztahů. Ostatně, záminkou k návštěvě se stala cesta do Itálie, kdy využil návštěvu Říma k hovorům se zástupci Svatého stolce. Chňoupek nikterak nepůsobí dojmem, že by o střetnutí nějak zvlášť usiloval. Pouze suše konstatoval, že mu to bylo nařízeno v rámci italské mise.⁹⁸ Casaroli se vyjadřoval k problémům v církvi v Československu. Snažil se vysvětlit jmenování biskupů v emigraci pouze jako prostředek církevní kontroly Čechoslováků žijících v cizině. Dostal se také k jmenovitému zhodnocení titulárních biskupů, kteří byli v emigraci jmenováni papežem. Dokonce připustil oprávněnost výhrad vedení ČSSR vůči titulárnímu litomyšlskému biskupovi Jaroslavu Škarvadovi⁹⁹, který se během svého exilového působení neprojevoval loajalitu komunistickému zřízení a podílel se například na vysílání rádia Svobodná Evropa nebo Hlas Ameriky. Dalším tématem byl postoj k tajné církvi v Československu, ke které se Casaroli vyjádřil tak, že si její aktivitu nepřejí, protože jí nemohou koordinovat. Její činnost označil za Vatikánu nepříjemnou, nicméně Svatým stolcem neřešitelnou. Nemožnost zakázat aktivity tajné církve vysvětlil její spontánností, která nemá co dělat s podporou nebo příkazem z Vatikánu. Existenci takového hnutí v Československu vysvětloval specifickou situací ve vztazích mezi církví a státem v historickém vývoji země.¹⁰⁰ Pacem in terris označil nejen za československý problém s tím, že podobné organizace vyvíjí nedovoleně politickou činnost. Na závěr se Casaroli Chňoupek zeptal, zdali by chtěl jednat přímo v tuto chvíli o řešení problémů, které byly zmíněny, anebo jestli je chce prvně tlumočit vládě. Chňoupek v tuto chvíli jednání odmítl, ale přislíbil, že odpověď vláda Československa dodá co nejdříve.

Chňoupek píše, že byl odhodlaný obhájit potřebu rozvoje styků s Vatikánem. Na nadcházejícím grémiu přednesl svůj projev. Z reakcí jeho členů měl pocit, že není příliš velká vůle požadavek splnit. Chňoupek však uspěl. Podle něj jen pouze díky

⁹⁸ Tamtéž, 281-282

⁹⁹ Jaroslav Škarvada byl sekretář kardinála Josefa Berana a činný člen katolického exilu. Po revoluci zastával post pražského pomocného biskupa a generálního vikáře.

¹⁰⁰ Připomněl případ Maďarska, kde se, jak říká, podařilo mezi církví a státem najít modus vivendi.

„rozvážnému závěru,“ který nakonec Husák o této otázce přítomným sdělil. Vznikla tedy delegace pověřená vyjednáváním se zástupci Vatikánu, která se setkávala se svými protějšky přinejmenším každý rok jednou v Československu a jednou v Římě. Z těchto schůzek se uskutečnily dvě, ačkoli z nich žádná dohoda nevzešla. Informace o jednání pak získával Casaroli od vedoucího vyjednavče Francesca Colasuonna.¹⁰¹ Podle Chňoupeka měl Casaroli, při jejich dalším rozhovoru o dva roky později na Valném shromáždění v New Yorku, z jednání delegací mírně optimistický pocit. Casaroli Chňoupkovi v krátkém rozhovoru zdůraznil: „Rokuje se a to je důležité. A užitečné.“¹⁰² To ještě ovšem Casaroli nevěděl, že jednání nebude pokračovat do roku 1987, zejména kvůli svérázným krokům papeže, které vyostřily vzájemné vztahy. V té době byla pozice Československa již značně oslabená a už značně probíhala komunikace neoficiální cestou mezi Vatikánem a československým disentem. Komunistická strana dále volila zdržovací taktiku. V roce 1988 již bylo zjevné, že veškerou moc při vyjednávání má v rukou Svatý stolec, když po smrti biskupů Vraný a Gabriše nebyla československá schopná obhájit jmenování ani jednoho jejího kandidáta a výsledkem jednání bylo pouze přijetí Jána Sokola¹⁰³ do trnavské diecéze.¹⁰⁴ Tento bezprecedentní neúspěch komunistického vedení Československa předpověděl celkový pád jeho moci o rok později.

¹⁰¹ Colasuonna byl papežský diplomat, od roku 1998 kardinál.

¹⁰² CHŇOUPEK, Bohuš: *Memoáre*, s. 285-286.

¹⁰³ Ján Sokol je bývalý trnavsko-bratislavský arcibiskup. Ze svého úřadu odstoupil v roce 2009.

¹⁰⁴ HALAS, František X.: *Fenomén Vatikán*, s. 625 –632.

Závěr

Diplomacie Vatikánu v období pontifikátu Pavla VI. se vyznačovala trpělivou snahou o konsensuální politiku dialogu se zeměmi, které byly ve svém světonázoru naprosto nekompatibilní. I přes to si komunistické státy uvědomovaly nebezpečí v podobě náboženského vlivu na své občany, ačkoli se po desítky let aktivně snažily přemazat jejich víru v Boha vírou v komunistickou ideologii. To si uvědomovaly i autoritářské vlády tehdejší Evropy, a tak se snažily podnikat kroky, které by uchlácholily veřejné mínění a zároveň aby nemohlo být pochyb, že si nenechají od Vatikánu zasahovat do svých vnitřních záležitostí.

Svatý stolec, který aktivně toužil po duchovním vedení svých věřících v těchto sovětských satelitech, musel dělat ústupky v podobě obsazování diecézí jmény, jejichž morální profil nebyl vzhledem k jejich napojení na centrální moc příliš slučitelný s církevní věroukou. Papež zároveň nesměl zavdat příčinu k pochybnostem ohledně nedostatečné péče o duše svých poddaných výběrem kandidátů ochotných kolaborovat s režimem, který lidem ubíral svobodu a vykonávání náboženských praktik.

Kvůli těmto faktorům bylo vyjednávání velice náročné. Zejména v Československu pak naléhání Vatikánu na společný dialog působilo dojmem jednostranného zájmu o změnu poměrů. Pouze ve chvílích, kdy byla na Československo namířena pozornost zahraničí, ke které značně přispěly hlasy z emigrace kritizující tamní podmínky, mohli vyjednaváči očekávat možný posun v jednání, a přesto ne nijak výrazný. Komunisté stavěli do role legitimní organizace zaštiťující věřící své kolaborantské hnutí *Pacem in terris*, což povětšinou stačilo k odražení výtek ohledně nedostatečných svobod.

Změna přišla až počátkem osmdesátých let, kdy se sloučilo množství faktorů, které nakonec vedly k pádu komunistické strany a nastolení demokracie. Jako hlavní příčiny mocenské změny ve vztahu těchto dvou odlišných zemí vidím jednak v osobnosti kardinála Františka Tomáška, který se stal prostředníkem v jejich diplomacii, přičemž dokázal kombinovat požadavky vedení vládnoucí strany a implementaci papežovy koncepce. Působil tak v roli duchovního, který nedělá problémy domácímu režimu a zároveň je připraven využít jeho zakolísání

ve chvíli, kdy nastane čas na změnu pozic. Vedle schopnosti Františka Tomáška vyčkat na správný čas k převzetí role skutečného vyslance papeže v Československu, bylo samozřejmě důležité dění na mezinárodní půdě. Ve chvíli, kdy komunistické režimy začaly kolabovat z důvodu své ekonomické neudržitelnosti, objevily se organizace odkazující na původně zdánlivě nedůležitý tzv. třetí koš Helsinských dohod. Stížnosti členů těchto organizací na poměry v Československu se mohly dostat do veřejného prostoru díky spolupracujícím silám v emigraci a také tajným spolkům na domácím území. Tyto faktory pak dokázal zručně využít nový papež Jan Pavel II. k náhlé změně přístupu vůči komunistické vládě, která na ni nedokázala patřičně reagovat.

Hypotézu, kterou jsem si položil, se mi podařilo částečně potvrdit, vztahy států byly skutečně po dobu normalizace skutečně vesměs statické, nicméně je třeba uznat, že pokud tento pojem vztáhneme i na osmdesátá léta, musíme konstatovat, že s nástupem papeže Jana Pavla II. začala být politika Vatikánu k nelibosti československé vlády daleko agresivnější a přímější. Postoj ČSSR byl i přes tuto skutečnost rigidní a nemůžeme mluvit o významných změnách, protože vláda buď nechtěla, nebo spíše nevěděla, jak na změněný přístup Vatikánu reagovat. Lze sice ve zprávách UV KSČ pozorovat bezprecedentní rozhořčení, ale reálné kroky k přizpůsobení se novému způsobu boje nepřišly, pouze se vedení státu o to křečovitěji připnulo k zanikajícímu hnutí *Pacem in terris*.

Nejužitečnější publikací k této práci jsem shledal knihu Františka X. Halase *Fenomén Vatikán*, která se tématem obsáhle zabývá. Myslím, že toto téma není ještě vyčerpáno. Jako největší nedostatek této práce vnímám absenci pramenů z Archivu ministerstva zahraničních věcí. Dále by nový přístup mohla přinést práce s prameny, které pokrývají činnost tajných agentů ve Vatikánu, popřípadě memoáry dalších zúčastněných osobností, které měly s diplomacií Československa a Svatého stolce co do činění.

Summary

The relationship between the Vatican and Czechoslovakia had been relatively static during the whole period of normalization. The politics of Pope Paul VI was based on tolerant compromises which would not let the communist regime a total separation of the Czechoslovakian believers from the Pope's influence. However, the Czechoslovakian leadership was afraid of the public opinion to such an extent that it did not dare to completely ignore a Vatican attempt for a dialogue and therefore, both parties reached partial agreement which did not result in a fundamental shift in their relationship. The situation changed during the pontificate of John Paul II who decided for a more aggressive negotiation strategy than his predecessor and thus was able to make use of the available opportunities to weaken the communist power in the Czechoslovakia.

Seznam použitých pramenů a sekundární literatury

Archivní prameny

Národní archiv v Praze f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – Gustáv Husák.

Tištěné prameny

CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpělivosti: Svatý stolec a komunistické země (1963 – 1989)*. Kostelní Vydří 2001.

CHŇOUPEK, Bohuš: *Memoáre in claris*. Bratislava 1998.

Sekundární literatura

BULHAK, Wladyslaw: *Spolupráce KGB a Ministerstva vnitra PLR na tzv. vatikánském směru v době pontifikátů Jana XXIII. a Pavla VI*. *Securitas Imperii*. 31, 2017, č. 2, s. 96 – 113.

DURMAN, Karel: *Útěk od praporů*. Praha 1998.

FIALA, Petr - HANUŠ, Jiří: *Skrytá církev: Felix M. Davídek a společenství Koinótés*. Brno 1999.

HALAS X, František: *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán*. Brno 2004.

KAPLAN, Karel. *Těžká cesta: spor Československa s Vatikánem 1963-1973*. Brno 2001.

LUXMOORE, Jonathan a BABIUCH-LUXMOORE, Jolanta: *Vatikán a rudý prapor: zápas o duši východní Evropy: studie o vztahu římskokatolické církve a komunistických států*. Praha 2003.

RABAN, Miloš: *Sněm české katolické církve: obnova synodality*. Praha 2000.

STŘÍBRNÝ, JAN: *Katolická církev v českých zemích v čase dvou totalit*. In: JAN, Libor (ed.): *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století: sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10-12. září 1999*. Brno 2000. s. 78 – 116.

SUKANÝ, Adam: *První zahraniční cesta papeže Jana Pavla II. do Polské lidové republiky a její reflexe v československém deníku Rudé právo*. Olomouc 2021. (nepublikovaná semestrální práce).